

Sınırsız Güvenlik *Borderless Security*

Mustafa Altınpınar*

Öz: Soğuk Savaş sonrası dönemde internetin yükselişi, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması, teknolojiadaki gelişmeler ve sınır aşan organize suç çeteleri tek bir ortak noktayı vurgulamaktadırlar: Bilginin, paranın ve hatta suçun sınır aşan doğası. Giderek artan bu sınır aşan akımları sınırı bir bariyer olarak yükseltmek gibi eski metotlarla kontrol altına almaya çalışmak sadece etkisiz değil aynı zamanda nesnel olarak topluma ve devlete zarar vermektedir. Soğuk Savaş'tan sonra sınır güvenliğinde sistematik bir yaklaşım geliştirilmiştir. Sınır güvenliği artık ulusal güvenliğin bir alt başlığı olarak değerlendirilemez. Bu yaklaşım sınır güvenliğinin sadece sınır hattında değil bütün ülke boyunca ve ülke dışında sağlanmasını gerekli kılar. Yeni risk ve tehditlerin kapsam ve doğalarını göz önüne aldığımızda sınır güvenliği artık bir iç mesele ya da iç güvenlik meselesi olarak düşünülemez.

Anahtar kelimeler: Sınır Güvenliği, Entegre Sınır Yönetimi, Sınır, Güvenlik

Abstract: In the post-Cold-War period the rise of internet, the proliferation of multi-national companies and transborder criminal organizations have emphasized one thing in common: the transboundary nature of information, finance and even crime. In a highly mobile world, the attempts to keep growing transborder flows under control by the same old methods, as in strengthening the barrier functions of borders, are not only inefficient but objectively harmful to society and the state. After the Cold War a systematic approach to border security has been developed. Border security can no longer be considered as a sub set of national security. This approach requires border security to be defended throughout the territory of the country, and outside the territory, not only at the borders. Given the nature and the scope of the new threats border security can no longer be considered a domestic issue or an internal security matter.

Keywords: Border Security, Entegrated Border Management, Border, Security

---

* Dr., Kaymakam, Sorgun Kaymakamlığı, altinpinarm@hotmail.com

Giriş

Bu makaledeki görüş ve değerlendirmeler ‘Türkiye’nin Yeni Güvenlik Ortamına Uyumu: Sınır Güvenliği’ adlı doktora tezine ve bu tez hazırlanırken Ankara ve Suriye sınırında (Kilis) yapılan alan araştırmalara dayanmaktadır. Alan araştırmasının bir parçası olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığından Valiliklere, Kaymakamlıklardan Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğüne ve diğer kolluk birimlerinden çeşitli rütbelere olmak üzere 33 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmış ve diğer birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Bu makale ilk olarak güvenlik kavramındaki Soğuk Savaş döneminden sonraki değişiklikleri özetledikten sonra bu değişikliklerin sınır güvenliğine nasıl yansıdığını tartışmaya çalışacaktır. Bu tartışmalar alandaki önemli bilim insanlarının (J. Agnew, P. Andreas, B. Buzan, G.O Tuathail, V. Kolosov gibi) çalışmalarını rehberliğinde yapılacaktır.

Soğuk Savaş dönemi güvenlik anlayışı analiz kolaylığı sağlaması açısından geleneksel güvenlik anlayışı olarak nitelendirilmektedir. Böylelikle sınır güvenliği kavramının yıllar içinde nasıl değiştiği ve genişlediğini göz önüne serilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede içerisinde Türkiye’nin mevcut güvenlik anlayışı ve yetersizlikleri değerlendirildikten sonra Avrupa Birliği uyum süreciyle gündeme gelen Entegre Sınır Yönetimi Sistemi’nin Türkiye’nin sınır güvenliğine katkısı olup olmadığı ile ilgili tartışmayla son bulacaktır.

Geleneksel Güvenlik Anlayışının Sınırları

Ulusal güvenlik genellikle devletin güvenliğini ve dolayısıyla rejimin güvenliğini esas alan bir temelde yükselir. Uluslararası sistemin temeli Wesfalya barış anlaşmasına dayanan ve devletleri kesin olarak en imtiyazlı dokunulmaz varlık konumuna yerleştiren prensip önce Irak daha sonra Suriye’deki olayların diğer devletleri etkilemesi neticesinde bir ölçüde esnetilmiştir. Boutros- Gali 1992 yılında Barışın Gündemi’nde (Agenda for Peace) bunu şu şekilde formüle etmiştir:

Bu işin temel taşı devlettir ve öyle de kalmalıdır. Devletin egemenliğine ve bütünlüğüne saygı ortak uluslararası ilerleme için hayati derecede önemlidir. Fakat artık mutlak ve ayrıcalıklı egemenliğin devri geçmiştir ve bu düşünce hayatın gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.

Bu durum yenedünya düzeni olarak adlandırıldı ve olacakların bir anlamda habercisi gibiydi. Yeni dünya düzeni artık aşılabilir sınırların arkasındaki mutlak egemen devletler üzerinde yükselen küresel olarak yürütülen uluslararası ilişkiler yerine yine küresel ölçekte yürütülen iç siyasetle yer değiştirecekti (J.A & Jim Falk, 1992). Buzan (1991), Halk, Devletler ve Korku adlı kitabında güvenliğin realist söyleminin yetersizliklerine vurgu yaparken devleti merkeze alan eğilimi ve askeri gücün uluslararası alanda en baskın araç olma durumunu eleştirmiş-

tir. Realist bakış açısının tersine halkın askeri alandan ziyade diğer tehditlerden (politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel) daha fazla etkilendiğini savunmaktadır. Bireylerin devletlerin ve uluslararası sistemin önemli roller oynadığını kabul ederken hayatın diğer bütün alanlarının da (ekonomik, toplumsal ve çevresel) en az askeri alan kadar önemli olduğunu savunur. Geleneksel güvenlik anlayışı askeri konulara ve güç kullanımına odaklanır ve bu durum güvenlik askeri alanın dışına taşıdığına güvenlik konularının gereği gibi anlaşılabilmesi sonucunu doğurur (Sheenan, 2005: 6). Dolayısıyla devletler hala önemli birer aktör olmalarına rağmen yeterli aktör olma vasıflarını yitirmişlerdir. Bu bakımdan Buzan'ın (1991: 18,19) da tartıştığı gibi ulusal güvenliğe vurgu yapan geleneksel konseptler artık özellikle Soğuk Savaş sonrasında konu dışı kalmıştır. Bunun yerine etnisite, milliyetçilik ve dini kimlikler bakımından 'toplumsal güvenlik ikilemi'ne vurgu yaparken toplumsal risk ve tehditlerin askeri nitelikli dış tehditlerden daha fazla devletin altını oyduğu tespitini yapmıştır. Toplumsal güvenlik ikilemi, özellikle hâkim toplumsal gruplarının kimlik anlamında kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik faaliyetlerinin diğer gruplarca tehdit olarak algılanıp çeşitli seviyelerde tepki ile karşılık bulmasının sonucunda gerçekleşir. Bu tehditler çok daha tehlikelidir çünkü ulusal güvenlik anlayış ve mimarisinin kusurları ve yetersizlikleri nedeniyle bunlarla başa çıkacak donanımı yoktur. Bu eksik ve kusurların pratik sonuçlarını şu şekilde tespit edebiliriz:

1. Geleneksel ulusal güvenlik anlayışı devletin sınıрыyla toplumsal sınırları birbirine eşitlerken içerinin homojen dışarının ise farklı olduğunu varsayar. Devletin sınırları ile toplumsal sınırların denk olduğu varsayımı entegrasyon gibi bazı soruların göz ardı edilmesi sonucunu doğurduğu gibi bütün sistemi risk altına sokacak yeni tehditler yaratmaktadır. Toplumsal gruplar arasında bir güvensizlik, kırılabilirlik ve gerginlikler bir süre sonra kontrolden çıkarak çatışmaya dönüşebilir.
2. Anarşi ortamında (üst otoritenin yokluğu durumu) sınırların ötesinde gerçek güvenlik politikaları kurgulamak mümkün değildir. Dolayısıyla ulusal güvenlik devletin ve onun fiziksel mekânının güvenliğiyle sınırlı kalmaya mahkûmdur. Hatta bazı durumlarda kurguladığı güvenlik politikaları devletin politik sınırlarına dahi ulaşamayabilir.
3. Askeri sektörün imtiyazlı konumu nedeniyle potansiyel diğer tehditler ilgi dışı kalır ve bunun sonucunda çevresel, ekonomik ve toplumsal sorunlar askeri alanla çakışmadıkça devletin güvenlik politikalarına konu olmaz. Örneğin su kıtlığı sadece devletin bu yüzden başka bir devlet tarafından askeri olarak tehdit edildiğinde çıkarlarını korumak üzere ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirilir.
4. Devleti referans aldığı için ya da devletten devlete olan tehditlere yoğunlaştığı için toplumsal ve bireysel düzeydeki riskler ilgi alanı dışındadır. Bu yüz-

den devletin içinden kaynaklanan etnik ve mezhepsel çatışmalar karşısında bunlarla mücadele edecek donanımı yoktur.

5. Bir önceki noktayla yakından ilgili olmak üzere geleneksel bakış için en büyük ulusal güvenlik tehditleri dış kaynaklıdır ve toplumsal temelde gelişen risk ve tehditler ulusal güvenlik sorunu olarak görülmez. Bir şekilde ulusal güvenlik meselesi haline gelse bile bu tehdit askeri araçlarla bastırılma yoluna gidilir.

Bugünün güvenlik ortamında devletlerin teritoryal güvenliği yerini daha geniş ve derin bir anlayışa bırakmıştır. Eskiden olduğu gibi güvenlik sorunlarının çözümünde yalnızca askeri araçların kullanılması tesirsiz ve sonuçsuz kalmaktadır. Bu nedenle çok boyutlu yeni güvenlik ortamında yeni araç ve stratejilere ihtiyaç vardır.

Geleneksel Sınır Güvenlik Anlayışı

Genel kanaate göre sınır kavramı dış sınırları ifade ettiği gibi, bir devleti diğer devletler nezdinde bağımsız bir varlık olarak tanımlayan ve sınırlayan kavramdır (Anderson, 1996; Prescott, 1987). William Walters (2006: 193) sınırı bir devletin fiziksel mekânını (teritorya) ve egemenlik sahasını belirleyen sürekli çizgi olarak tanımlamaktadır. Agnew (1999: 504) bunu 'güçlerin alanı' olarak adlandırmaktadır ki bu alan, her devletin kendi alanında mutlak kontrole sahip olduğu ve diğerlerinin aleyhine kendi lehine güç kazandığı bir alandır. Sınır politik teritoryal varlıkların somut ve elle tutulur tezahürleridir ve bu sayede jeopolitik sınır hattı devletlerin egemenlik ve yetki alanlarını belirlemeye hizmet eder (Prescott, 1987). Sınır bu paradigmaya göre somut ve görülebilir çizgilerdir.

Eski ulusal güvenlik anlayışı çerçevesinde sınır güvenliğinin görevi sınırın düşman tarafından aşılmasını engellemektir. Realist ve neo-realist yaklaşımların da etkisiyle anarşik sistem içerisinde diğer devletler tehdidin kaynağı olarak görüldüğünden sınır bu tehdidi önlemenin bir aracı olarak görülür. Bu nedenle sınır geleneksel olarak askeri bölge olarak görüldüğü gibi devlet sınırlarının ulusal güvenlik içindeki fonksiyonu da askeri tehditleri önlemektir. Bunun sonucu olarak özel askeri bölgeler haline getirilen sınır bölgelerinde görev yapan askeri birliklerin savaş kabiliyetlerini mümkün olduğunca artırmak ve muhtemel sınır ihlallerine anında cevap vermek üzere özel bir rejim uygulanır. Başka bir deyişle sınırlar stratejik olarak savunulması gereken hatlardır ve askeri bakış açısı gereğince de caydırıcı olmak zorundadırlar. Realist değerlendirmelere göre sınır ve teritoryal güvenlik, sınır aşan bir nitelikten ziyade devletlerarası bir vasıftadır (Andreas, 2003: 81). Sonuç olarak güvenlik çalışmalarının ana odak noktası savaş fenomenidir (Walt, 1991: 81). Nihayet, bu bakış açısının yarattığı şey, sabit ve istenilmeyen insan, eşya ve bilgiyi durdurmak üzere dizayn edilmiş bir sınır olarak ortaya çıkar. Buna göre sınır, 'sınır aşan akımlar üzerindeki mümkün olan

en büyük kontrolü sağlamanın başlıca aracıdır' (Kolossoy, 2012: 622). Daha da çarpıcı olanı Kolossoy (2012: 622) 'sınır bölgeleri yatırımlardaki kasıtlı sınırlamalar nedeniyle ekonomik olarak geri kalmıştır ve bütün sosyal hayat askeri ihtiyaçların emrine verilmiştir' der. Bu bir anlamda topyekûn savunma (total defense) anlayışının sınır güvenliğine yansımalarıdır.

Daha derin bir analiz yapmak gerekirse, geleneksel sınır güvenlik anlayışının en ayırt edici özelliği Agnew'in (1998) 'modern jeopolitik tasavvur' olarak tanımladığı ve temeli Westfalya anlaşmasıyla atılan devlet odaklı teritoryal savunma mantığıdır. Agnew'a göre (1998: 51) mekânın devlet gözüyle değerlendirilmesinin üç tanımlayıcı vasfı vardır. Birincisi, devletler kendi fiziksel mekanları üzerinde mutlak egemendirler. İkincisi, iç ve dış ayrı ve birbirinden bağımsız alanlardır. Üçüncüsü: devletlerin sınırları aynı zamanda toplumun da sınırlarıdır. Ó Tuathail (1998: 17) bunu daha da ileri götürerek 'modern jeopolitiği devletlerin imtiyazlı olduğu sınırlandırılmış alanlar ve birbirinden ayrı sınırlandırılmış toplumlara dayanan söylemsel düzeyde bir oluşum' olarak tanımlar. Burada aslında ima edilen şey geleneksel sınır güvenliğinin genel olarak toplumu değil devleti korumayı amaçladığıdır.

Geleneksel sınır güvenliğine dair bu bakış şüphesiz bugünün uygulamalarına da esas teşkil etmeye devam etmektedir. Sınır güvenliği adına sınıra örülen duvarlar, hendekler ve dikenli teller sadece bazı örneklerdir. Fakat yeni güvenlik ortamında devlet sınırlarındaki güvenlik önceliği askeri tehditler değil sınır aşan diğer aktörlerdir ve sınırın askeri işgali ilk karşılama yeri olarak geleneksel fonksiyonu bugün çok daha önemsizdir.

Yeni Sınır Güvenliği

Buradaki yeni ifadesi geleneksel sınır güvenliği anlayışının karşıtı olarak kullanılmaktadır ve üç temel ayırt edici özelliği vardır. Birincisi ve en önemlisi tehditleri durdurmak için coğrafi olarak sabit ve güçlendirilmiş sınır hattına dayanma anlayışını reddeder. İkincisi, referans olarak sadece devleti değil yerine göre toplum ve birey gibi diğer varlıkları da esas alır. Üçüncüsü, devlet dışı aktörlerin yarattığı (askeri tehditler haricindeki) diğer risk ve tehditleri önceler.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte sınır tasavvuru dramatik bir değişim geçirdi ve bilim insanları sınıra dair post-modern bir söylem geliştirmeye başladılar. Kavram olarak post-modern burada Vestfalya devlet sistemini sorgulama eğilimi olarak anlaşılmalıdır. Örneğin O Tuthail ve Dalby (1998: 3,8) soğuk savaş dönemi sınır güvenliğinin ulusal güvenliğin bir alt başlığı olarak sınıflandırıldığını ve devlet sınırının sosyal ve kültürel boyutlarını hesaba katma konusunda başarısız olduğunu söylemişlerdir. Bu yeni eğilim geçmişin jeopolitik düşünce sisteminin bugünün yetersizliklerini nasıl yarattığının altını kalın çizgilerle çizmektedir. Bu yetersizlik durumu 1994 yılı Birleşmiş Milletler Gelişim Programında (UNDP) şu şekilde belirtilmiştir:

[Ulusal güvenlik anlayışı] insanlardan ziyade devletlerle ilgilidir. Unutulan şey ise gündelik yaşamlarında güvenlik arayan sıradan insanlardır. [...] Soğuk savaşın karabulutları çekilirken birçok çatışmanın uluslar arsında değil ulusun içinde gerçekleştiği görülebilir.

Birleşmiş milletler burada açıkça devlet merkezli politik sisteminin ve geleneksel güvenlik anlayışının anlamlı bir güvenliği garanti edemediğini savunurken sıradan insanların gündelik kaygılarına dikkat çekmektedir. Dalby'nin (1998: 322) de belirttiği gibi güvenlik sorunlarının sebepleri ve muhtemel çözümleri ancak klasik devlet sisteminin ötesinde birtakım aktör ve kurumların dahilyle mümkün olabilir. Kolossov (2005) bu hususta şu çarpıcı değerlendirmeyi yapar: Sınır güvenliği artık sadece devletin meselesi değildir. Yerel ve uluslararası aktörlerin yani devlet dışı aktörlerin de dikkate alınması gereken sıradan halkın biraz daha öne çıktığı ve böylelikle kaçınılmaz olarak niteliksel bir değişime uğradığı bir kavram haline gelmiştir. Çünkü artık 'açık ve yakın tehlike' dönemi kapanmıştır. Soğuk Savaş sonrası risk ve tehditleri artık bir coğrafyaya bağlı olarak tanımlamaz. 'Soğuk Savaş sonrası riskleri belirsiz ve yaygın tehlikelerdir' (Ó Tuathail, 1998: 21, 22, 28). Küreselleşmeyle birlikte sınır aşan tehditler çok daha fazla tesirli ve kuvvetli hale geldiler 'belirsiz, tek bir merkezden idare edilmeyen, mobil ve sürekli değişen şebekeler devletlerle aynı teknolojik ilerlemelerden yararlanır hale geldiler. Andreas (2003: 78) bu tehditleri 'gizli sınır aşan aktörler' olarak adlandırır ki bunlar kolluk tedbirlerini aşan ve devletin hukukunu tanımayan sınırlar ötesinde (içinde ve dışında) faaliyet gösteren devlet dışı aktörlerdir. Sonuç olarak, 'ulusal güvenlik küresel güvenliğin bir sorunu haline gelmiştir' (Ó Tuathail, 1998: 21, 22, 28).

Sınır aşan tehdit ve risklerin baskısı sınır kavramını değişime zorlamıştır. Hudson (1998: 95,96) bunu 'extra-territoriality (sınır ötesi)' olarak tanımlamış ve uluslararası hukukun prensiplerine göre gayri meşru kabul edilen ve evrensel olarak zararlı kabul edilen, sınırlarının ötesindeki olaylara bir devletin müdahale edebileceğini savunmuştur. Bu yaklaşım 'iç güvenlik' kavramında dışarıya doğru bir genişlemeye yol açmış ve bu paradigma değişimiyle birlikte geleneksel olarak sınır kontrol noktalarında uygulanan güvenlik tedbirleri dışarıdaki tehditlere de uygulanmaya başlanmıştır. Aslında bu yönelimin arkasında yeni risk ve tehditlerle asker, polis ya da para-militer güçlerle başa çıkılamayacağı gerçeği yatmaktadır. Dünyanın en güçlü orduları dahi düzensiz göç, terör, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, kirlilik ve çevresel diğer felaketler karşısında çaresizdir. O Tuathail (1998: 28) bu tehditleri sınır aşan tehditler ve küresel tehlikeler olarak ikiye ayırır. Sınır aşan tehditleri, terör örgütlerinin silah ve şiddet yardımıyla yarattığı ya da siber suçluların ve kitle imha silahlarının yarattığı 'sert tehditler' olarak tanımlamaktadır. Küresel tehlikeler ise kıt kaynaklara ulaşım, nüfus ve çevresel baskılar, göç ve etnik milliyetçilik gibi 'yumuşak' tehlikelerden oluşur. Bütün bu tehdit ve risklerin baskısı soğuk savaş kurumlarının (asker, polis, İçişleri Bakanlığı vs.) kendilerini yenilemeye zorlamış ama bu zorlama Göç İda-

resi Genel Müdürlüğü, Uyuşturucuyla Mücadele Daire Başkanlığı, Sınır Yönetimi Daire Başkanlığı gibi yeni bürokrasiler yaratmak ve yeni tehditleri söylemsel düzeyde tespitten öteye geçememiştir. Bu değişimin altını çizmek üzere Andreas (2003: 109) yeni bir kavram olarak askeri konseptte dayanan sınır yerine ‘polis sınırı’ kavramını ortaya atmış ve sınırın askeri ve ekonomik boyutunun önemsizleştiğini vurgulamaya çalışmıştır. Bu yüzden birçok uzman sınırı artık bir bariyer olarak gören geleneksel metotların etkisizliğini ve verimsizliğini teyit etmektedir. Bu gerçeklik Soğuk Savaş kurumlarının yeni bürokrasiler, yeni mevzuat ve yeni tip sınır kontrolleri yaratma gayretlerini de boşa çıkarmıştır. Çünkü sınırın fiziksel olarak aşılmasıyla sınır güvenliği arasındaki bağ kopmuştur.

Türkiye’nin Sınır Güvenlik Anlayışının Açmazları

Mekân bağlamında geleneksel anlayışa göre sınır hattı ‘biz’ ve ‘ötekiler’, ‘iç’ ve ‘dış’ arasındaki farkı belirlediği gibi devletin hayatta kalma aracı olarak da görülür. Devlet odak noktası olduğu için geleneksel anlayışta sınır, devletin kendi siyasi düzenini devam ettirmek için fiziksel mekânını organize etme ve düzenleme imkânı veren egemenlik ve istikrarın kurucu unsurudur. Tehditler dışarıda bir yerde olduğundan bugün Türkiye’nin güney sınırlarında olduğu gibi korunmak için duvarlar yükseltilir çünkü sınır çok uzun süredir komşu düşman ordularının işgaline karşı askeri savunmanın başlıca aracıdır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında Türkiye’de çok fazla şeyin değişmediğini söylemek mümkün. Türkiye’nin sınır güvenliği anlayışı hala ötekini dışarda tutma üzerine kurulu ve alternatif politikaların mümkün olabileceğini reddetmektedir. Fakat belirsizliklerle dolu dünyada sınır güvenliği ile ilgili konular birbiriyle sıkı ilişki içindedir tehditlerin kaynağını tespit çok zordur. Çünkü ‘Soğuk Savaş sonrası riskler belirsiz ve yaygın tehlikeler haline geldiği için artık bunları tam olarak tespit etmek ve dengeyi sağlamak mümkün değildir’ (O Tuathail, 1998: 28).

Mülakat yapılan görevlilerin sınır güvenliğine yaklaşımları ve arşiv araştırması göz önüne alındığında İç/Dış ikiliğinin güçlü ve yaygın ve sınır güvenliğinin ise iç güvenliğin bir parçası olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Örneğin sınır bölgesinde görev yapan bir üst düzey görevli ‘sınır güvenliği kesinlikle iç güvenliğin parçasıdır’ demiştir. Fakat eğer iç güvenlik meseleleri içerikle sınırlı kalmıyorsa sınırların ötesine uzanıyorsa ve hatta birden fazla sınırı aşarak bölgesel ve küresel bir nitelik kazanıyorsa Türkiye ne yapacak? Ya da aynı zamanda ‘içerideki’ sorun ‘dışarıdan’ geliyorsa ve bu gelişler ayırt edilemeyecek sıklıkla meydana geliyorsa bu durumda hala dış güvenlikten bahsedilebilir mi? Örneğin terör iç güvenlik sorunu mudur? Risk ve tehditlerin değişen doğaları ve yeni güvenlik ortamının dinamikleri nedeniyle neyin iç neyin dış olduğunu söylemek artık oldukça güç. Bu dramatik değişimlerin sonucunda polis, jandarma, gümrük muhafaza, asker ve istihbarat birimleri artık aynı düşmanı paylaşıyorlar. Teröristler ve onları destekleyen ülkeler, organize suç, uyuşturucu düzensiz göç ve etnik çatışmalar artık

ayırt edilemez şekilde birbirine bağlı ve terör organizasyonlarıyla iç içe geçmiş durumdadır.

Bir dizi örnek bugün artık sınırın yer değiştirdiğine tanıklık ettiğimizi göstermektedir. Sınırlar artık bir otoritenin bittiği bir başkasının başladığı çizgiler olmaktan çıkmıştır. Tam tersine zaman ve mekânda genişleyen bir kavram haline gelmiştir. Ulaşım, iletişim ve uluslara arası ticaret devlet içinde uluslararası havalimanlarının, gümrük sahalarının, serbest ekonomik bölgelerin etrafında yeni sınırlar yaratır hale gelmiştir. Bu değişim sadece giriş noktalarıyla sınırlı değildir. Balibar'ın (2004:1) ifade ettiği gibi 'bilginin, eşyanın ve insan hareketliliğinin olduğu ve kontrol edildiği büyük şehirler gibi her yere yayılmıştır'. Bu nedenle sınır kavramı artık sadece dış sınırları değil aynı zamanda iç bölgeleri de kapsar hale gelmiştir.

Bu kavramsal dönüşüme ek olarak, sınır güvenliği faaliyetleri önceden bu dar sınır hattına odaklanmışken sınır fonksiyonlarının sınırdan ayrıştığına ve uzaklaştığına da tanıklık etmeye başladık. Geçmişte sınır insanların geçerken kontrol edildiği yerlerdi. Şimdi ise çok farklı ön değerlendirme metotları henüz kişi kendi ülkesinden ayrılmadan yapılabilmektedir. Bu amaçla bazı devlet kurumları kendi ülkelerinin dışında konuşlandırılmakta ve çalışmaktadır. Avrupa Birliği ve Birleşik Krallığın 'uzaktan kontrol', 'vatandaş gözetimi' ve 'sıralı sınır' uygulamaları 'ön alıcı' (pre-emptive) sınır güvenlik anlayışına örnek gösterilebilir. Bunun anlamı şudur: sınır güvenliği sadece ülke sınırlarına hapsedilemez ve artık jeopolitik sınırlarda gerçekleşmek zorunda da değildir. Diğer ülkelerdeki polis iş birliğiyle yapılan operasyonlar, vize sistemi ve geri kabul anlaşmaları gibi örnekler sınır güvenliğinin ülke sınırlarının ötesine uzandığı gibi ülke sınırlarının içerisinde şehirlerin kalbinde sürdürülmesi gereken bir kavram haline geldiğini ispatlamaktadır. Bu zaman ve mekândaki genişlemeden çıkarılması gereken bazı sonuçlar vardır:

1. Sınır artık sınırlarda değildir. Sabit değildir ve akışkandır (mobile). Ülke içine ve dışına nüfuz eden bir hal almıştır (Balibar, 2002: 84). Bir süpermarketin kasasında oturan görevlinin güvenlik birimlerince terörist faaliyetleri tespit edecek şekilde eğitilmesiyle 'süpermarketin kasası memleketin ortasında sınır güvenlik noktasına benzemeye başlar' (Rumford, 2008: 1). Aynı şekilde şüphelilerin fotoğraflarını telefonlarına indiren vatandaşların ülkenin herhangi bir yerinde veya dışında polisi arayarak durumu bildirmeleri de aslında bir sınır güvenliği faaliyetidir (Vaughan –Williams, 2008: 63). Sonuç olarak, bu akışkanlık ve hareketlilik (mobility) yalnızca suçlularla, göçmenlerle ve teröristlerle ilgili değildir. Sınır gerçekliğinin kendisiyle de ilgilidir.
2. Birinciyle çok yakından ilişkili olarak güvenlik kavramının fiziksel sınırların ötesine taşmasıyla ve devletin fiziksel mekânından bağımsızlaşmasıyla (de-territorialisation) sınır hattını koruma ihtiyacı önemini yitirmiştir. Bunun sonucunda Fırat Kalkanı'nda olduğu gibi sınırların ötesinde bazı bölgeler

sanki ülke sınırları içindeymiş gibi güvenlik uygulamalarına konu olmuştur. Nihayet tehdidin kaynağı içerde mi yoksa dışarda mı tartışması da anlamını yitirmiştir.

Türkiye'deki konuyla ilgili tartışmaların neredeyse tamamı özellikle doğu ve güney-doğu sınırlarıyla ilgilidir ve geleneksel güvenli sınır anlayışı kendini duvar ve dikenli tel olarak gösterir. Bu nedenle Suriye sınırına roketlere bile dayanıklı duvarların inşa edilmesi son zamanlarda hız kazanmıştır. Fakat bu aslında bir çelişkinin de somut olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin bölgeye yönelik yeni dış politikası nedeniyle bir yandan ulusal sınırlar açılırken Suriye ve Irak'taki istikrarsızlık nedeniyle duvar örülmesi birbirine paralel işleyen süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye açık sınır politikası benimseyerek ve Ortadoğu'daki çatışmaları çözmek için yeni bir paradigma belirleyerek güvenlik uygulamalarını ülke topraklarının dışına taşıyacak şekilde genişletirken birtakım istenmeyen sonuçları engelleyebilmek pahasına duvar örmekle güvenlik anlayışını daraltmaktadır. Hâlbuki beton duvarlar sınırı yalnızca bariyer olarak tanımlamaz aynı zamanda diğer tarafta ne olup bittiğini görmemize ve anlamamıza da engel olur. Diğer tarafın bilinmezliğine katkı sunduğu gibi o bölgede hareket etme güvenlik ortamını şekillendirme fırsatını da kaçırmamıza vesile olur. Diğer yandan sınırın kaldırması sadece toplumların bir araya gelmesini değil sınır algılamamızın bariyerden ortaklığa, ıssız bölgeden etkileşime evrilmesine neden olur.

Bir ara sonuç olarak; yeni güvenlik ortamının gerçeklikleri hızla yayılırken duvarla, çitle ya da diğer geleneksel araçlarla ülke güvenliğinin sağlanacağını düşünmek isabetli olmaz. Dolayısıyla bu eskimiş ama baskın güvenlik anlayışı terkedilmelidir. Sınır güvenliği bağlamında iç/dış ayrımı önemini yitirmiştir. Bu tip uygulamalar Türkiye'yi mevcut güvenlik sorunlarıyla baş edemeyeceği bir noktaya doğru itmekte ve askerinin yakın zamanda gördüğümüz gibi şehirlerde kolluk görevi yapmasına neden olacak sonuçlar yaratmaktadır.

Okumakta olduğunuz makaleye temel teşkil eden doktora tezi hazırlanırken yapılan alan araştırması sırasında eski araç ve süreçlere olan bağımlılığın sorunun kaynağını teşkil ettiği görülmüştür. Güvenlik sorunlarına çözüm aranırken basit ve yardımcı olmaktan uzak tedbirlere gereğinden fazla önem atfedildiği ve bu tedbirlerin sınırın bariyer olma işlevi üzerine bina edildiği görülmüştür. Aynı şekilde, farklı biçimlerde de olsa, devlet tek sınır yapıcı ve devlet sınırı da birincil önemdeki sınır olarak görülmektedir. Eğer sınır güvenliği mevcut güvenlik anlayışının bir aynası olarak değerlendirilirse şunu rahatlıkla söylemek mümkündür: Türkiye'de sınır güvenliği devleti ve fiziksel mekânını güçlendirilmiş sınırlar vasıtasıyla korumanın adıdır. Bunun sonucunda yukarıda da belirtildiği gibi güçlü bir iç/dış ikiliği ortaya çıkmakta ve sınır güvenliği iç güvenliğin bir parçası olarak görülmektedir.

Sınır güvenliği sivilin dahi askeri bakış açısını kavramsal ve kategorik olarak baştan kabul ettiği bir alandır. Mülakat yapılan bir üst düzey görevli 'obüs atışı olmadan bir sınır güvenliği düşünemiyorum' demişti. Mülakat yapılan kişi-

lerin zihinlerindeki en yaygın unsurun ‘caydırıcılık’ olduğu söylenebilir. Görünür olmanın veya yüksek duvarların ve çitlerin dışardakilere sınırı ihlal etmeye yeltendiklerinde olabileceklere dair net bir mesaj verdiklerini düşünüyorlar. Başka bir deyişle görünür olmayan sınır görevini yerine getiremez. Sınır egemen devletin topraklarının en ucundaki sabit varlık, doğada bir çizgi, toplumları ayıran bir hat ve olayların vuku bulduğu alan olarak görülmektedir. Fakat devlet sınırı kavramının son zamanlarda değişime uğradığı ve yeni biçimler aldığı gözden kaçmaktadır. ‘Kısaca, sınırlar uluslararası planda yeniden yapılandırılan dinamik alanlar olarak anlaşılmalıdır’ (van Schendel, 2005: 46). Dolayısıyla, mekânsal olarak sabit, dokunulabilir ve durağan, kara parçasına sabitlenmiş sınır güvenliği stratejileri yasadışı her türden mobil ve öngörülemez aktörler karşısında kaçınılmaz olarak zafiyet yaratmakta ve bu aktörler daima yeni rotalar bulmayı başaramamaktadırlar.

Sınır güvenliği sıklıkla pasif, müdafaası zor ve tepkisel bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu savunmaya dayalı tutum bugünün tehdit ve riskleri karşısında yeni zafiyetler yaratmaktadır. Doğuda kaçakçılığa karşı inşa edilen karakolların hikâyesi çarpıcı bir örnektir. Kaçakçılığı önlemek üzere doğu ve güney-doğuda inşa edilen karakollar daha sonra terör örgütü PKK’nın saldırıları karşısında savunmasız kaldılar çünkü bu karakollar kaçakçıların sıklıkla kullandıkları dere yataklarına inşa edilmişlerdi. Terör saldırılarından sonra karakolların yeri ve biçimi değiştirilerek zirvelere taşındı ve kale-kollar inşa edildi fakat bu da önemli miktarda şehit verilmesinin önüne geçemedi.

Sınır güvenlik birimleriyle sınır aşan illegal grupların arasında ciddi bir hedef farklılığı bulunmaktadır. Sınır aşan suç örgütleri için sınırın kendisi bir amaç değildir, ülke topraklarının derinliklerini hedeflerler. Sınır onlar için sadece bir ara duraktır. Öte yandan sınır güvenlik birimlerinin ilk ve tek kaygısı sınır hattının kendisidir. Ortaya çıkan bu asimetri sınır güvenliği sistemindeki bir diğer zaaf noktadır.

Siyasi sınırlara çok fazla odaklanmak sınır boylarında yaşayan halkta bir ihmal edilme ve önemsenmeme duygusu yaratmaktadır. Devlete karşı bu olumsuz hissiyat terör örgütleri tarafından manipüle edilmektedir. Yerel halk için etnik ve aile bağları politik sınırlara ağır basmaktadır. Bariyerlere rağmen sınır boyunca giderek artan ve yüzyıllar boyunca da devam edegelen çok boyutlu ilişkiler yerel halkın sosyal ve ekonomik gelişimleri için çok önemlidir. Fakat sonradan bazı ekonomik faaliyetleri illegal ilan edilip suçlu muamelesi yapılmıştır. Yerel halk nezdinde yasallık ile meşru olmak arasında net bir ayırım vardır. Bunlar üst üste çakışan kavramlar değildir. Sonuç olarak devlet sınırının tepeden inme bir şekilde uygulamaya konulması reaksiyonlara neden olmakta ve daha fazla tehdit üretmektedir. Dolayısıyla sınır güvenliği bugün artık sınır hattının güvenliği demek değildir. Sınır güvenliği sınır boylarında yaşayan halkın sınırı nasıl yaşadığıyla ilgili derin analizler gerektirir.

Hepsinden önemlisi, Türkiye’nin yeni dış politikası ile açık kapı ve vize poli-

tikalarının diğer ülke halklarıyla Türkiye arasında dayanışma ve uyum anlamında yeni alanlar yaratmış olduğu gerçeğidir. Bu politikalar nedeniyle sınır aşan bütün akımlar ülkeleri birbirine bağlayan sayısız yatay düzlemler yaratmıştır. Alana ve sınıra dair bu yeni durum doğal olarak yeni ve özgün yaklaşımlar gerektirir ki bu eski güvenlik anlayışının makyajlanmış hali olamaz. Dolayısıyla yeni kurumsal yapılar kurmaya odaklanmak yerine yeni alanlar yaratmaya odaklanmak çok daha uygun bir güvenlik stratejisi olacaktır. Başka bir ifadeyle, devleti ve toplumu korumak üzere kurgulanmış stratejiler coğrafi alana değil sosyal alana dayanmalıdır. Ancak bu şekilde sınır güvenlik sorunlarına etkili çözümler bulunabilir.

Avrupa Birliği'nin Önerdiği Entegre Sınır Yönetimi Sistemi Türkiye İçin Güvenlik Getirir mi?

Türkiye bir süredir AB uyum süreci doğrultusunda sınır güvenliğinden sorumlu yeni bir yapı oluşturmaya çalışmaktadır ve AB ile ilişkilerin seyrine göre bu çalışmalar bazen hızlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 14 Nisan 2003'te Dış Sınırların Korunması Strateji Belgesi hazırlanmıştır. Bu belgeye paralel olarak sınır güvenliğini yenilemek üzere bir Ulusal Eylem Planı yayınlanmıştır. 2016 yılı Eylem Planı'nda dönemin başbakanı Davutoğlu AB müktesebatı çerçevesinde İçişleri Bakanlığı bünyesinde sınır güvenliğinden sorumlu 'profesyonel' bir yapının oluşturulacağını ilan etmiştir. Fakat Türkiye'nin bu bağlamda yaratmaya çalıştığı 'profesyonel' yapıya ilişkin ve bu yapının güvenlik getirip getirmeyeceği ile ilgili ciddi soru işaretleri vardır. Soğuk Savaş döneminin coğrafyaya dayalı güvenlik anlayışının bir ürünü olduğu daha ilk bakışta anlaşılmalıdır. Soru şudur: Geleneksel anlayışın üzerine farklı bir ambalajla inşa edilmiş bir sınır güvenliği mimarisi, ulusal güvenliği sağlamakta etkili ve verimli olabilir mi?

Daha ilk bakışta Strateji Belgesi'nin hem kaçakçılık ve yasadışı geçişlerle ilgili hem de sınırların ve sınır kapılarının güvenliği ile ilgili 'önleyici' ve 'caydırıcı' faaliyetlere vurgu yaptığı gözlenmektedir. Strateji belgesinde kullanılan askeri terminolojinin yanı sıra sınır hattına yapılan vurgu, sınırı fark edilebilir ve caydırıcı kılmayı amaçlamaktadır. Yapılan alan çalışması kapsamında mülakatlarda da her aşamada aynı bakış açısının ayak izleri net bir şekilde görülmüştür.

2006 yılında kabul edilen Ulusal Eylem Planı'nın amacı: Sınırların denetimi ve sınır güvenliğinden sorumlu sivil, profesyonel bir yapının oluşturmak üzere yasal düzenlemeler ve kurumsal reformlar için gereken zemini oluşturmaktır. Bu plan uyarınca Türkiye sınır güvenliğinden sorumlu sivil ve profesyonel bir yapıdan önce hali hazırda bu görevleri yürüten kurumların teknik ve idari kapasitelerinin artırılmasına karar verdi. Bu plan içinde sınır güvenliği 'kara, deniz hava sınırlarında her çeşit yasa dışı geçişi engellemek üzere alınan aktif ve pasif tedbirler' olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama kusurludur ve strateji belgesinin sınır güvenliğini sınır hattının güvenliği olarak gördüğünü ispatlamaktadır. Bütün plan boyunca Türkiye'nin doğu sınırlarının kontrolünün coğrafi koşullar, iklim ve

komşu ülkelerdeki istikrarsızlıklar nedeniyle kontrolünün ne kadar zor olduğuna vurgu yapılmaktadır ki bu da geleneksel güvenlik anlayışının güçlü bir göstergesidir. Plana göre bu özel koşullar özel bir bakış açısı gerektirir. Daha da önemlisi bu koşullar (coğrafya, iklim ve maliyet) nedeniyle mevcut durumun korunması ya da değişimin reddedilmesi meşru görülmektedir. Örneğin planda (2006: 15) dağlık kara sınırları yüzünden fiziksel bariyerin işe yaramayacağı, bu nedenle buraların uydu sistemleriyle denetlenmesi gerektiği ancak bunun da maliyetler nedeniyle mümkün olmadığı söylenmektedir. Aslında dağlık alanlar ve yeni yatırım maliyeti Türkiye'nin gerçekleridir ancak burada ilginç olan şey karar alma ya da politika belirleme pozisyonunda olanların güçlendirilmiş sınır hattını tek çözüm yolu olarak görmeleridir. Buna ek olarak, plan komşu ülkelerdeki istikrarsızlıklara dikkat çekerek bu ülkelerin sınır problemlerini önemsemediğini dolayısıyla sorunların çözümünde koordinasyon sağlanamadığını ifade etmektedir ki bu da güvenlik bürokrasisinin devletten devlete ilişkilere bağımlılığının bir başka göstergesidir. Bu hususta Walker (1990: 159) devletin başka bir güvenlik alanını tahayyül etmekten bizi alıkoyduğunu söyleyerek geleneksel güvenlik anlayışının alternatif çözümlerin önünde nasıl bariyer olduğuna dikkat çekmektedir.

Ulusal Eylem Planında kullanılan dil ile planda sık sık coğrafya ve iklim koşullarına vurgu yapılması geleneksel sınır güvenliği anlayışının daha fazla duvar, dikenli tel, hendek, personel ve silah ihtiyacının bir göstergesidir. Başka bir ifadeyle görünürlük ve dolayısıyla caydırıcılık coğrafi koşullar nedeniyle sağlanamaz demek istemektedir. Gerçekçi olmak gerekirse Türkiye'nin doğusu ve güney doğusu gibi bir coğrafyada güvenlik sağlamak çok güç bir iştir ancak sorun görünür olmanın gerçekten gerekli olup olmadığı ve dolayısıyla terör ve diğer sınır aşan suç şebekelerini yani profesyonelleri caydırmanın mümkün olup olmadığı meselesidir. Bugünün üst seviyede mobil dünyasında sınır güvenliği ile sınırın fiziksel olarak geçilmesi arasındaki bağ kopmuştur. Bırakalım teröristleri, hem kendi canlarını hem de en sevdiklerinin canlarını riske eden sıradan göçmenleri dikenli teller caydırmaya yetmemektedir.

Bu bağlamda Ulusal Eylem Planı yeniden yapılandırmaya batı sınırlarından başlamayı önermektedir (2006: 50). Bu aslında geleneksel bakış açısı için bir anlamda zorunluluktur çünkü Türkiye'nin Irak sınırındaki sert coğrafya duvar öreker güvenlik sağlanmasına izin vermemektedir. Ayrıca bu durum doğu sınırlarının bir anlamda terörist faaliyetler nedeniyle batı sınırlarından daha önemli olduğu varsayımını da ima etmektedir. Hâlbuki dünya üzerinde yaşanan baş döndürücü teknolojik gelişmeler, sosyal ve ekonomik bağlar, sınır aşan legal ya da illegal tüm akımlar teritoryal bir sınırlamayı ve de bir sınırın diğerinden önemli olduğuna dair politik tercihleri önemsizleştirmiştir. Geleneksel mantıkla baktığımızda bile sınır aşan akımların yönü doğudan batıya doğru olduğundan batı sınırlarındaki tedbirler Türkiye açısından anlamsız hale gelmektedir. Ulusal Eylem Planı doğu ve güney-doğu sınırlarının kritik önemde olması nedeniyle askerinin buralardaki sınır güvenliği ile ilgili görevlerini devamını 'İçişleri Bakanlığı adına' durum

uygun olana kadar öngörmektedir (2006: 54). İçişleri Bakanlığı adına ifadesinden ne anlaşılması gerektiği ve yetkilerin bakanlığa ne zaman devredileceği çözümlenmemiştir. Elli altıncı sayfada ‘makul süre’ tabiri kullanılmıştır.

Çözüm olarak Ulusal Eylem Planı bütün bu şartların (coğrafi yapı, iklim, terörist faaliyetler) mevcut yapının devamını doğu ve güney-doğuda bir süre daha zorunlu kıldığını söylemektedir (2006: 72). Başka bir ifadeyle özellikle doğu sınırlarında hiçbir şey değişmeyecektir dolayısıyla bütün sistem aslında küçük nüanslar haricinde devam edecektir. Bu durum aslında bir ironidir çünkü Ulusal Eylem Planı Türkiye’nin sınır güvenlik mimarisini değiştirmek üzere hazırlanmıştı. Dolayısıyla mevcut güvenlik mimarisi toplum için risk üreten bir güvenlik sorunu olarak orada öylece durmaya devam etmektedir.

Ulusal Eylem Planı ayrıca AB’nin iki noktayı çok ciddiye aldığını ve önemsemediğini göstermektedir. Birincisi, insan kaçakçılığı; ikincisi sınır güvenliğinden sorumlu tek bir profesyonel yapı (2006: 16, 17). Öyle görünüyor ki AB kendi sınırlarının güvenliğini sağlamak ve dış yönetim networklerini başarılı şekilde kurmak için uyumlu ve güvenilir ortaklar aramaktadır. Dolayısıyla AB ülkeleri en büyük sorunları olan düzensiz göç konusunda iş birliği yapacakları tek bir mevkidaş peşindeler. Fakat Türkiye’nin en büyük ve tek sorunu düzensiz göç değildir. Terör son kırk yıldır Türkiye’nin ana gündem maddesi olmaya devam etmektedir. Fakat AB düzensiz göç konusunda gösterdiği hassasiyeti terör konusunda göstermediği gibi yeryüzündeki en büyük terör kampı haline gelmiştir. Dolayısıyla AB’nin sınırlarıyla Türkiye’nin sınırları arasında niteliksel bir fark da vardır. Türkiye ve AB’nin çıkarları arasında ortaya çıkan bu asimetri ve dengesizlik sınır güvenliği konusunda gerçek bir iş birliği önünde en büyük engeldir.

Sonuç

Türkiye başta terör ve kaçakçılık olmak üzere sınır güvenlik konularıyla uzun süredir meşgul olmasına rağmen hala sistematik ve kapsayıcı bir yaklaşım göstermemektedir. Yukarıda bahsedilenlerden her okuyucu kendi pozisyonu ve tecrübesi doğrultusunda farklı bir sonuç çıkarabilir. Sınır ve onun güvenliği zaman ve mekâna göre farklılık gösteren değişken kavramlardır. Farklı coğrafyadaki sınırların gerekleri de farklı olabileceği gibi aynı sınır farklı zaman aralıklarında farklı özellikler gösterebilir.

Bu makalenin nakletmek istediği en önemli sonuç ise; sınır güvenliğinin milli güvenlik siyasetini de içine alacak ve ona liderlik edecek bir kavram olarak ele alınmadığıdır. Bunun yerine sınır güvenliği ulusal güvenliğin bir alt başlığı olarak görülmektedir. Halbuki yeni güvenlik ortamının dinamikleri ve tehditler sınır güvenliğini ulusal güvenliğin bir alt başlığı ya da izole bir fenomen olarak değerlendirme yaklaşımını geçersiz kılmıştır. Bu eski ve çok parçalı sınır güvenliği anlayışının ve yapılanmasının yeni güvenlik ortamının yarattığı risk ve tehditlerle başa çıkabilecek ehliyeti bulunmamaktadır. Yeni güvenlik ortamının önümüze bir

mecburiyet olarak koyduğu milli güvenliği de kuşatan, karşı karşıya kalınan risk ve tehditlerin doğasına uygun bir strateji kurgulamak, sonra da mevcut kurumları yeniden yapılandırırken gerçek bir güvenlik teşkilatı kurmak Türkiye'nin yararına olacaktır. Sınır güvenliğini sınır hattının güvenliği olarak gören anlayış yeni güvenlik ortamının dinamikleri tarafından geçersiz kılınmıştır ve o sınırlar artık yeni güvenlik ortamı tarafından büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

Kaynakça

- Agnew, John, (1999), "Mapping Political Power Beyond State Boundaries: Territory, Identity, and Movement In World Politics", *Millennium*, C. 28, S.3, California, s. 499-521
- Agnew, John, (1998), *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, London: Routledge.
- Anderson, Malcolm, (1996), *Frontiers: Territory and State Formation in The Modern World*, Oxford: Polity.
- Andreas, Peter, (2003), "Redrawing the Line: Borders and Security in the Twenty-first Century", *International Security*, C. 28, S. 2, s.78-111.
- Balibar, Etienne, (2004), *We, The People Of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Buzan, Barry, (1991), *People States and Fear: An Agenda for International Security Studies In The Post-Cold War Era*, Hemel Hempstead: Harvester.
- Boutros-Ghali, Boutros, (1992), "An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping", *UN Security Council Report*, New York.
- Dalby, Simon and Gearóid, Ó. Tuathail, (1998), *Rethinking geopolitics*, New York: Routledge.
- Hudson, Alan, (1998), "Beyond the Borders: Globalization, Sovereignty And Extra-Territoriality", *Geopolitics*, C.3, S.1, Cambridge, s.89-105.
- Joseph, A. Camilleri and Jim, Falk, (1992), *The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*, London: Edward Elgar.
- Kolossov, Viladimir, (2012), "Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches", *Geopolitics*, C.10, S.4, s. 606-632.
- Gearóid, Ó. Tuathail, (1998), "De-Territorialised Threats and Global Dangers: Geopolitics and Risk Society", *Geopolitics*, C.3, S.1, s.17-31.
- Prescott, John and Robert, Victor, (1987), *Political Frontiers and Boundaries*, London: Allen and Unwin.
- Rumford, Chris, (2008), "Introduction: Citizen and Borderwork In Europe", *Space & Polity*, C.12, S.1, s.113.
- Williams, Vaughan, Nick, (2008), "Borderwork Beyond Inside/Outside? Frontex, The Citizen-Detective and The War on Terror", *Space and Polity*, C.12, S.1, s.63-79.
- Walt, M. Stephen, (1991), "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, C.35, S.2, s.211-239.
- Walters, William, (2006). "Border/Control", *European Journal of Social Theory*, C.9, S.2, s.187-204.
- Walker, R.B.J. ve Mendlowitz S. (ed.) (1990), *Sovereignty, Identity, Community: Reflections on The Horizons of Contemporary Political Practice*, London: Lynne Reiner Publishers.